

ŽYDRŪNAS ŠIDLAUSKAS

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: orcid.org/0000-0001-5763-6921

Mokslinių tyrimų kryptys: geolingvistika, lietuvių kalbos dialektologija.

DOI: doi.org/10.35321/all89-10

PRIEDZŪKIO TARMINIŲ YPATYBIŲ REKONSTRUKCIJA HORIZONTALIAJAME IR VERTIKALIAJAME KONTINUUME: KAUNO MARIŲ DUGNO ATVEJIS

The Reconstruction of the Priedzūkis
Dialectal Features in Horizontal and Vertical
Continuum: the Case of the Bottom of the
Kaunas Lagoon

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjamas Kauno marių užlieto ploto ir pamario tarminės zonos horizontalusis ir vertikalusis kontinuumas. Tiriamoji medžiaga rinkta Ruņšišķēse (LKA536) ir Šlienāvoje (Mārgininkų (LKA553) punktas). Kalbinti iš Kauno marių dugno kilę pateikėjai, gretinta dviejų šeimų (skirtingų kartų gyventojų) kalba.

Tiriamoji teritorija – tai vakarų aukštaičių kauniškių plotas, kuriame tikėtasi rasti priedzūkio tarminių ypatybių. Ši prielaida patvirtinta: nors teoriškai priedzūkio apraiškos ryškiausios dešiniajame marių krante ir Nėmuno apylinkėse pietų kryptimi, išsiaiškinta, kad jos gajos abiejuose krantuose, prie pat marių. Kartu tai suponuoja ir tarminio ploto išskirtinumą.

Straipsnyje išryškėja ir vertikaliojo kontinuumo reikšmė: nustatyta akivaizdi tarminių ypatybių ir pateikėjų amžiaus koreliacija. Į amžiaus tipologiją pažvelgus naujai – nesilaikant įprasto skaidymo trimis kartomis, gilesniais pjūviais atskleistas vertikalusis fragmentiškumas.

Vyresni pateikėjai (kurie, remiantis tradiciniu trijų kartų skaidymu, priklausytų tai pačiai kartai kaip ir jaunesnieji) yra išlaikę daugiau priedzūkio ypatybių.

ESMINIAI ŽODŽIAI: vakarų aukštaičių kauniškių patarmė, pietų aukštaičių patarmė, horizontalusis kontinuumas, vertikalusis kontinuumas, Kauno marios.

ANNOTATION

The article analyses the horizontal and vertical continuum of the territory flooded by Kaunas Lagoon and the coastal dialect zones. The study material was collected in Rumšiškės (LKA536) and Šlienava (Margininkai (LKA553 point)). The informants once lived at the bottom of the Kaunas Lagoon; the language of two families (inhabitants of different generations) was contrasted.

The study area is the Western Aukštaitian subdialect of Kaunas area, where Priedzūkis dialectal features were expected to find. This assumption was confirmed: although theoretically, the manifestations of Priedzūkis are the clearest on the right bank of the lagoon and the vicinity of Nemunas toward the south, the findings show that the manifestations can be found on both sides of the lagoon, close to the lagoon. At the same time, it implies the distinctiveness of the area.

The article also highlights the significance of the vertical continuum: a clear correlation between dialectal characteristics and the age of informants was established. With a new approach to the typology of age, breaking away from the usual three-generation division, the vertical fragmentation is revealed in deeper cross-sections. The older informants (who, according to the traditional three-generation division, would belong to the same generation as the younger ones) have retained more of the Priedzūkis features.

KEYWORDS: Western Aukštaitian subdialect of Kaunas, Southern Aukštaitian subdialect, horizontal continuum, vertical continuum, Kaunas Lagoon.

IVADAS

XX a. antrosios pusės dialektologijoje paprastai buvo apsiribojama horizontaliuoju kontinuumu. Laikytasi nuostatos, kad kalbos reiškiniai išplitę tam tikroje teritorijoje. Tyrimais siekta aprėpti „Lietuvių kalbos atlaso“ (toliau – LKA) punktus. XXI a. pradžioje, Lietuvoje pradėjus plėtoti geolingvistiką ir pripažinus, kad tarp tarmių ir bendrinės kalbos „esama daug pereiginių variantų“, į metodologinį kalbinės analizės instrumentarijų buvo įtrauktas ir sociolingvistinis kartos kintamasis. Šis ir kiti sociolingvistiniai kintamieji įgalina vertikaliojo kontinuumo – laipsniško pateikėjus charakterizuojančių kintamųjų

išsidėstymo – tyrimus (Willemyns, Bister 1989: 541; Berruto 2010: 235–236; Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014: 39).

Vietinių tarminių variantų ir bendrinės kalbos sąveika aktualizuota 2018–2020 m., kai Kauno rajono kalbinę situaciją tyrė Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro mokslininkai¹, ir 2020–2021 m., kai buvo renkami ir pildomi duomenys būsimajam *Tarmynui*². Tuomet geolingvistikos metodais buvo aptartas horizontalusis ir vertikalusis Pakaunės ploto fragmentiškumas (Bakšienė 2021: 73).

Atliekant šiuos tyrimus, skirta dėmesio Kauno marių apylinkėms, kuriose 2020 m., renkant tarminę medžiagą, lankytasi ir šio straipsnio autoriaus: ieškota žmonių, iki XX a. šeštojo dešimtmečio gyvenusių Nėmuno slėnyje; jį užliejus, 1959 m. buvo suformuotos Kauno marios (plačiau žr. Šidlauskas 2021: 37–57 ir ten nurodyta literatūra). Iškeldinti iš savo gyvenamųjų vietovių, dugniečiai³ dažniausiai migravo į artimas apylinkes, todėl tikėtina, kad jie ir jų palikuonys gali (galėjo) būti išsaugoję ir autentiškų vietinių kalbos ypatybių, kurios buvo būdingos ir Kauno mariomis užtvindytiems kaimams. Lietuvoje tai pirmasis dialektologinis-rekonstrukcinis tyrimas, aprėpiantis gyvenamosios teritorijos su-naikinimą ir priverstinį iškeldinimą.

2020 m. buvo apklausti 53 pateikėjai, įrašyta apie 50 val. pokalbių. Šio straipsnio tiriamoji medžiaga – 2 val. 34 min. trukmės garso įrašai, kuriuose šneka po du tos pačios šeimos skirtingų kartų pateikėjus – tėvus ir vaikus. Straipsnyje remtasi keturiais pateikėjais nuo 66 iki 100 m. amžiaus; pasirinktos dvi šeimos, kurių vyresnieji yra patys vyriausi iš visų kalbintų pateikėjų. Keturių kalbėtojų pagrindu kurtas teorinis modelis, kuris vėliau (tolesniuose tyrimuose) bus taikomas visiems respondentams.

Taigi šio straipsnio objektas – iš Kauno marių dugno kilusių žmonių (ir jų palikuonių) kalba; žr. 1 lentelę.

¹ Tyrimus iš dalies rėmė Kauno rajono savivaldybė. Tyrimų vadovė – prof. habil. dr. Danguolė Mikulėnienė.

² Projektas „Lietuvos vietinių kalbos variantų duomenyno modelio sukūrimas“, vadovė dr. Agnė Čepaitienė. Finansuotas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (Valstybinės kalbos vartojimo, norminimo ir sklaidos programa). Prieiga internete: <https://tarmynas.lki.lt/> (prisijungimas turint paskyrą).

³ Tai prigijęs žmonių, gyvenusių Nėmuno slėnyje prieš užtvindymą (dabartiniame Kauno marių dugne), įvardijimas (Kauno marių regioninio parko Lankytojų centro vyr. specialistės Ramunės Mikitiejevos informacija; interviu su autoriumi 2020-09-14, įrašas saugomas Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve).

1 LENTELĖ. Pateikėjų šeimos ir jų gyvenamoji vieta⁴

	Pateikėjai	Garso įrašo trukmė	Kilmės vieta	Dab. gyv. vieta
Pirmoji šeima	Rumš_M_1930	1 val. 11 min. 0 s.	Rumšiškės	Rumšiškės
	Rumš_V_1954			
Antroji šeima	Šlie_V_1920	1 val. 23 min. 19 s.	Dvareliškės	Šlienava
	Šlie_M_1951			

Pateikėjai gyvena skirtinguose marių krantuose. Dabartinių (perkeltų) Rumšiškių gyventojai iki užtvindymo gyveno senajame Rumšiškių miestelyje, o Šlienavos gyventojai yra kilę iš Dvarėliškių (kaimo, buvusio tarp Rumšiškių (tiek senųjų, tiek dabartinių) bei Šlienavos)⁵. Šiuo metu Rumšiškės priklauso Rumšiškių seniūnijai, Kaišiadorių rajonui, o Šlienavą – Samylų seniūnijai, Kauno rajonui. Tai du LKA punktai – Rumšiškių (LKA536) ir Mąrgininkų (LKA553) (žr. 1 pav.)⁶.

Pateikėjų sudėtis atitinka veidrodinį principą: apklausti motina (Rumš_M_1930) ir sūnus (Rumš_V_1954) bei tėvas (Šlie_V_1920) ir duktė (Šlie_M_1951). Juos galima apibūdinti kaip sėslius, tik sūnus Rumš_V_1954 dirba Kauno mieste. Pateikėjų kalbinę (tarminę) charakteristiką žr. 4 skyrių „Respondentų kalbos charakteristika“.

Šiam straipsniui pasirinktos medžiagos analizė padeda siekti ir užsibrėžto tikslo – atskleisti horizontalųjį ir vertikalųjį Kauno marių dugno bei pamario tarminės kalbos savitumą. Kadangi amžiaus skirtumas tarp vyriausio ir jauniausio pateikėjo – 36 metai (žr. 2 pav.), surinkta tarminė medžiaga atskleidžia ne tik realiojo, bet ir stebimojo laiko kalbines tendencijas, o tai dar labiau sustiprina vertikaliąją tyrimo ašį.

Tikslui pasiekti išsikelti uždaviniai:

- (1) išnagrinėti 2020 m. kalbintų vyresnių ir jaunesnių gyventojų, priklausančių dviem šeimoms, kalbines ypatybes;
- (2) apibūdinti tarminę Kauno marių dugno ir pamario zoną vertikalioju (skirtingų kartų) lygmeniu.

⁴ Pateikėjai užkoduoti šia tvarka: vietovės santrumpa, lytis, gimimo metai. Pvz., Rumšiškėse gyvenanti moteris, gimusi 1930 m.: *Rumš_M_1930*.

⁵ Gyvenamųjų vietų išsidėstymą Kauno marių dugne žr. Valdo Urbanavičiaus žemėlapių pasakojime. Prieiga internete: <https://www.arcgis.com/home/item.html?id=c55688a269934e1f95d90bee099467c5>.

⁶ Remiantis *Tarmyno* duomenimis, Šlienavą patenka į du punktus: didesnė dalis priklauso Armėliškių punktui (LKA534), mažesnė – Mąrgininkų (LKA553). Šio straipsnio pateikėjai gyvena Mąrgininkų punkte (LKA553).

1 PAV. Tiriamieji LKA punktai

Tyrimo metodologija. Kaip jau minėta, kalbos analizei pasirinkti skirtingų kartų pateikėjai. Taigi nesivadovaujama tradiciniu NORM kriterijumi⁷. Tokios praktikos Lietuvoje laikytasi ir anksčiau, tiesa, ją taikant keliakalbių šeimų tyrimams (plačiau žr. Mikulėnienė, Pocevičiūtė 2018).

Pasirinkus pateikėjus iš tos pačios šeimos, ne tik gali būti identifikuojamos pateikėjų kalbos ypatybės, bet ir išvengiama atsitiktinių (ar individualizuotų) jų pavartojimo atvejų. Nuo jų ypač pageidaujama atsiriboti, bandant rekonstruoti vietinį kalbos variantą. Palyginti mažas respondentų skaičius leidžia modeliuoti vietinės kalbos ypatybes, o šį modelį vėliau galima pildyti kitų pateikėjų duomenimis.

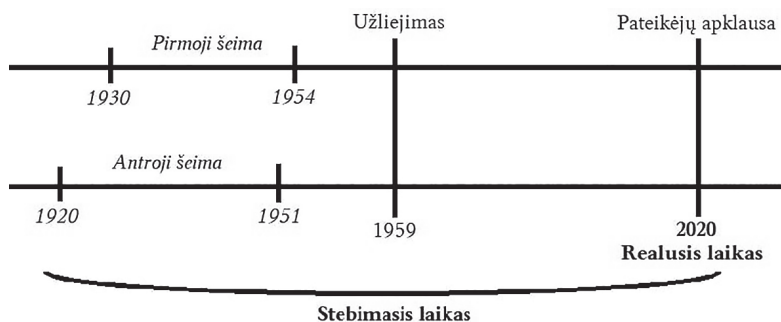
1. TIRIAMŲJŲ AMŽIAUS TIPOLOGIJOS SPECIFIKA

Kaip jau minėta Įvade, horizontalusis ir vertikalusis matmuo pateikėjo atžvilgiu suteikia ne tik realaus laiko kalbinių faktų fiksavimo galimybę, bet ir

⁷ Angl. *non-mobile older rural male*. Šis kriterijus sietinas su statišku tarmės vaizdu. NORM požiūriu, tinkamas informantas yra pagyvenęs, sėslus kaimo vyras (Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014: 32).

prieigą prie stebimojo laiko duomenų, t. y. skirtingo amžiaus grupių tarminių ypatybių.

Stebimojo laiko perspektyvą sustiprina tai, kad realusis tyrimo laikas (pateikėjų apklausa) – 2020 m., t. y. po šimtmečio nuo vyriausiojo pateikėjo gimimo ir po 61-erių metų nuo iškeldinimo iš užliesimo Nėmuno slėnio (žr. 2 pav.).

2 PAV. Pateikėjų gimimo metai iš realiojo ir stebimojo laiko perspektyvos

Vadovaujantis 2011–2014 m. projekto tipologija, Nėmuno slėnio užtvindymo metu (1959 m.) pateikėjai priklausė viduriniajai ir jaunajai kartai (arba dar nebuvo gimę)⁸. 2020 m., apklausos metu, visi (taip pat ir keli pakalbinti dūgniečių palikuoniai) jau buvo tapę vyresniosios kartos atstovais – t. y. vyresni nei 50 m. Likusių gyvų žmonių, 1959 m. priklausiusių vyresniajai kartai, jau nebėra. Tačiau, kaip minėta, amžiaus skirtumas tarp vyriausių ir jauniausių pateikėjų – pakankamas galimiems tėvų ir vaikų tarminiams kalbos skirtumams (ar panašumams) atskleisti⁹.

Tėvai (nepriklausomai nuo amžiaus) priskirti vyresniajai kartai, o vaikai – jaunesniajai. Tokia tipologija atspindi kartas ne tik sociolingvistiniu, bet ir demografiniu požiūriu, taigi leidžia, analizuojant duomenis stebimuoju laiku, išsiaiškinti galimą vietinio patarmės varianto kaitą – jo stiprėjimą ar silpnėjimą.

⁸ „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji terminės informacijos sklaida“ (VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028), vadovė prof. dr. (HP) D. Mikulėnienė. Finansuotas pagal ES programą „Parama mokslininkų ir kitų tyrėjų mokslinei veiklai (visuotinė dotacija)“.

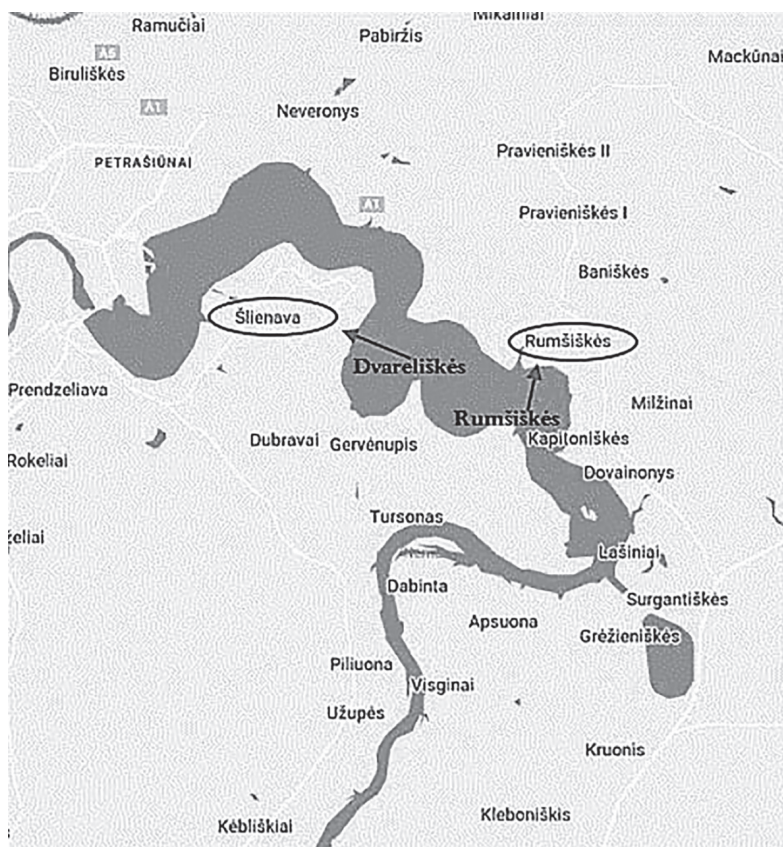
⁹ Amžiaus tipologija tyrimuose gali varijuoti, priklausomai nuo demografinių ir kt. veiksnių (Bakšienė 2021: 74). Kuriant *Tarmyno* modelį, ateityje planuojamą taikyti viso lietuvių kalbos ploto tyrimams, kartos dėmuo taip pat pakoreguotas: vyresniajai kartai priskirti pateikėjai, vyresni nei 60 m. amžiaus (vietoje 50 m.), o vidurinei – 31–59 m. (Bakšienė 2021: 74).

2. TIRIAMOJI TERITORIJA

Kauno marių atsiradimas Pakaunės dalį pavertė specifiniu tyrimų lauku.

Dėl XX a. 6-ajame dešimtmetyje vykusių hidroelektrinės statybų iš Nėmuno slėnio (būsimojo Kauno marių dugno) iškeldinus vietinius gyventojus, didžioji dalis žmonių kėlėsi į gretimas vietas, todėl 2020 m. didžiausia jų koncentracija užfiksuota pamaryje.

Kaip minėta, du straipsnio tiriamieji dugniečiai gyvena Šlienavoje (Samylų sen., kairiajame marių krante), priskirtinoje Piliuonės–Samylų arealui (šis arealas įvardijamas bendrinės-tarminės kalbos židiniu (Bakšienė 2021: 81). Kiti du gyvena Rumšiškėse – dešiniajame marių krante (žr. 3 pav.).

3 PAV. Pateikėjų lokacija ir iškeldinimo kryptys

Sprendžiant iš visų lietuvių tarmių klasifikacijų, tikėtinas tarminis plokštumo vientisumas (žr. 3 skyrių). Kita vertus, skirtingų laikotarpių medžiagoje

išryškėja kai kurių tarminių ypatybių nesutapimai ir galimą pereigiškumą suponuojantis priedzūkis.

Taigi horizontaliuoju lygmeniu teritorija nėra visiškai homogeniška: tai vakarų aukštaičių plotas, kuriame yra pietų aukštaičiams būdingų tarminių ypatybių.

3. TIRIAMOJO PLOTO TARMINĖS YPATYBĖS

Tiriamajo ploto tarminė charakteristika yra išsaugojusi jaunagramatiškiams būdingą tarmių skirstymą pagal fonetinius požymius: XIX a. pabaigoje Antanas Baranauskas šį plotą priskyrė rytiečiams pirmiesiems pietiečiams (Baranovskij 1898: 49–51; dar žr. Geržotaitė 2016: 48), XX a. pirmojoje pusėje Antanas Salys – aukštaičiams viduriečiams (Salys 1933: 21–34; Salys 1992: 109–114), o XX a. antrojoje pusėje Zigmas Zinkevičius ir Aleksas Girdenis – vakarų aukštaičiams kauniškiams (Zinkevičius, Girdenis 1966: 139–147).

Priedzūkio ypatybių kalbininkai yra užfiksavę abipus Nėmuno – tai vakarų aukštaičių kauniškių ir pietų aukštaičių pereiga. Stambesniais priedzūkio centrais įvardijami Balbiėriškis, Priėnai, Bėrėštonas, Kaiėiadėrys (Baceviėiūtė, Mikulėnienė, Salienė 2005: 114–116).

Šio ploto atstovai atskiriami iš gana ryėkių fonetinių ypatybių:

- (1) kaip pakraėtiniai vakarų aukštaiėiai, vietoje balsio *e* (buvusio nosinio *ę*) kartais taria *i* (*i*) (pvz., *teñ* – *ti*·, *iėėėėėėėė* – *iėėėėėėė*) (Salys 1933: 31; 1992: 113; Zinkeviėius 1966: 82 ir kt.; Baceviėiūtė, Mikulėnienė, Salienė 2005: 116);
- (2) vietoje *q* – *ę* (pvz., *ęėėėė* – *ėėėėė*, *gręėėė* – *grėėėė*) (Salys 1992: 113; Morkėnas 1994: 85–86 ir kt.);
- (3) žodėio pradėios *e* atliepia kaip *a* (pvz., *eketė* – *aketė*, *eėėėė* – *aėėėė*) (Zinkeviėius 1966: 121–122, 449; Baceviėiūtė, Mikulėnienė, Salienė 2005: 114);
- (4) kaip ir didelėje aukštaiėių patarmėse dalyje, daėžnai ilgina pirmuosius tvirtapradėius dvigarsių dėmenis *i*, *u* (pvz., *dėėbtė* – *dėėrpt*, *stėmtė* – *stėmt*) (Zinkeviėius 1966: 107 ir kt.; Baceviėiūtė, Mikulėnienė, Salienė 2005: 114);
- (5) kietina priebalsį *l* (pvz., *lėdas* – *lādas*, *lėisti* – *lāi.st*) (Zinkeviėius 1966: 160–161; Salys 1992: 109–111; Baceviėiūtė, Mikulėnienė, Salienė 2005: 116);

- (6) gali tarti atviresnius balsius *é, o* (*béga – bēga, tóks – tóks*) (Zinkevičius 1966: 71, 74–75; Bacevičiūtė, Mikulėnienė, Salienė 2005: 116)¹⁰.

Iš morfologinių ypatybių minėtinos:

- (7) vyriškosios giminės daiktavardžių vienaskaitos naudininko galūnė gali būti *-u* (pvz., *põnuī – põnu*) (Zinkevičius 1966: 248; Bacevičiūtė, Mikulėnienė, Salienė 2005: 116);
- (8) prielinksninėse konstrukcijose – kartais galūnė *-i* (*iki_dañgi – iki dañgui* (*iki dangaūs*), *iki_kreīgi – iki kraīgi* (*iki kraigo*)) (Bacevičiūtė, Mikulėnienė, Salienė 2005: 116);
- (9) gali būti vartojamas iliatyvas (pvz., *viduñ, šliūbañ*) (Zinkevičius 1966: 200, 209–210; Bacevičiūtė, Mikulėnienė, Salienė 2005: 116);
- (10) dar viena priedzūkio ypatybė – daiktavardžio baigmens *-uo* keitimasis *-uva* (pvz., *sesuõ – sesuvà, vanduõ – vanduvà*) (Zinkevičius 1966: 86–87; Salys 1992: 113; Morkūnas 1994: 87); plačiau apie priedzūkį žr. (Salys 1933: 28–32; 1992: 113; Morkūnas 1994: 84–92; Bacevičiūtė, Mikulėnienė, Salienė 2005: 114; 116).

Šiame straipsnyje, remiantis teoriniu modeliu, grindžiamu dešimtimi tarminių priedzūkio ypatybių, charakterizuojama dugniečių kalba.

4. RESPONDENTŲ KALBOS CHARAKTERISTIKA

Išnagrinėjus keturių 2020 m. apklaustų pateikėjų kalbą, išsiaiškinta, kad pamyje priedzūkio ypatybių esama.

Medžiaga – įrašyti 2 val. 34 min. trukmės pokalbiai su dviem pateikėjais iš Rušiškių (LKA536 punktas) ir dviem pateikėjais iš Šlienāvos (Mārgininkų (LKA553) punktas) – palyginta su 1982 m. „Lietuvių kalbos atlaso“ (LKA) „Fonetikos“ žemėlapiais ir jų komentarais. Taip priedzūkio ypatybių vartojimas patikrintas iš stebimojo laiko perspektyvos. Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyvo duomenimis, Rušiškių

¹⁰ Šie pavyzdžiai pateikiami taip, kaip nurodyta cituojamuose šaltiniuose (lietuvių dialektologijoje įprasta kopenhagine transkripcija). Charakterizuojant pateikėjų kalbą, pavyzdžiai bus rašomi palaipsniui įsigalinčios tarptautinės fonetinės abėcėlės (TFA) rašmenimis. Plačiau apie TFA žr. Bakšienė, Čepaitienė 2017; Bakšienė 2018.

punkte (LKA536) duomenys rinkti 1953 m., o Mąrgininkų punkte (LKA553) – 1954 m.¹¹, t. y. dar prieš Nėmuno slėnio užliejimą¹².

Su 2020 m. surinkta medžiaga koreliuoja palyginti nedaug LKA žemėlapių. Kadangi priedzūkis tarmių klasifikacijų atžvilgiu vadintinas pereiginiu, arba nišiniu, plotu, jo nesiekta plačiai aprašyti ir kolektyvinėje monografijoje (Mikulėnienė, Meiliūnaitė, sud., 2014).

Pirmiausia minėtinos dvi skiriamosios ypatybės – balsio *e* (*ę*) atliepimas kaip *i* (*i:*) ir balsio *q* atliepimas kaip *u* (*u:*).

4.1. Balsių *e* (*ę*) ir *q* atliepimas

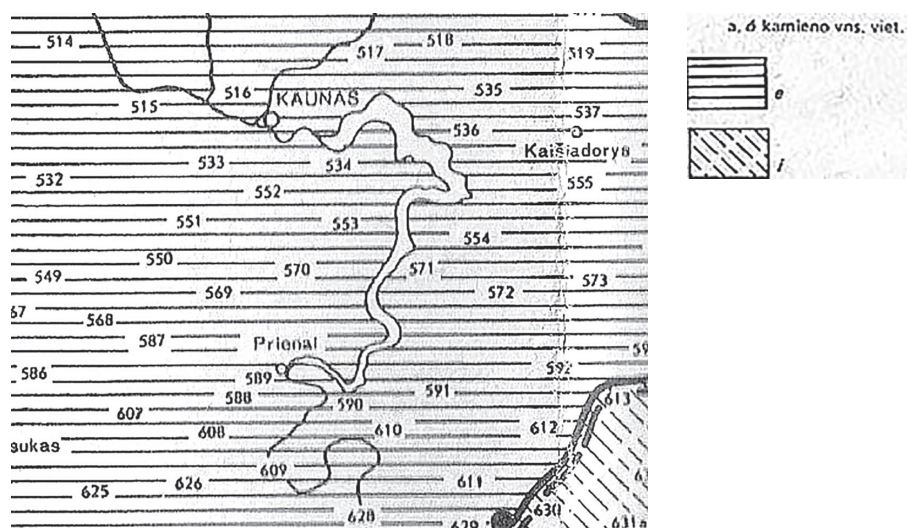
2020 m. balsis *e* (*ę*) kaip *i* (*i:*) atliepiamas negausiai ir yra sietinas su pateikėjų amžiumi: abu vyriausi pateikėjai (Šlie_V_1920 ir Rumš_M_1930) balsį *e* (*ę*) atliepė kaip *i:* – ištara *²t'i:* (reikšmė *te(n)*). 1951 m. gimusi pateikėja (Šlie_M_1951) tris kartus *e* ištara kaip *i* kitokiuose žodžiuose: *žmōnes*, *sōduose*, *namuosē* (*¹zmō:n'Is*, *²so:duɔs'Is*, *na'¹muɔs'Is*). Jauniausio pateikėjo (Rumš_V_1954) kalboje šių bruožų nerasta.

Taigi skirtumų esama vertikaliajame kontinuumu. Teritoriniu požiūriu (horizontaliajame kontinuumu) fragmentiškumo nėra – *e* (*ę*) kaip *i* (*i:*) atliepiamas abiejuose Kaūno mąrių krantuose.

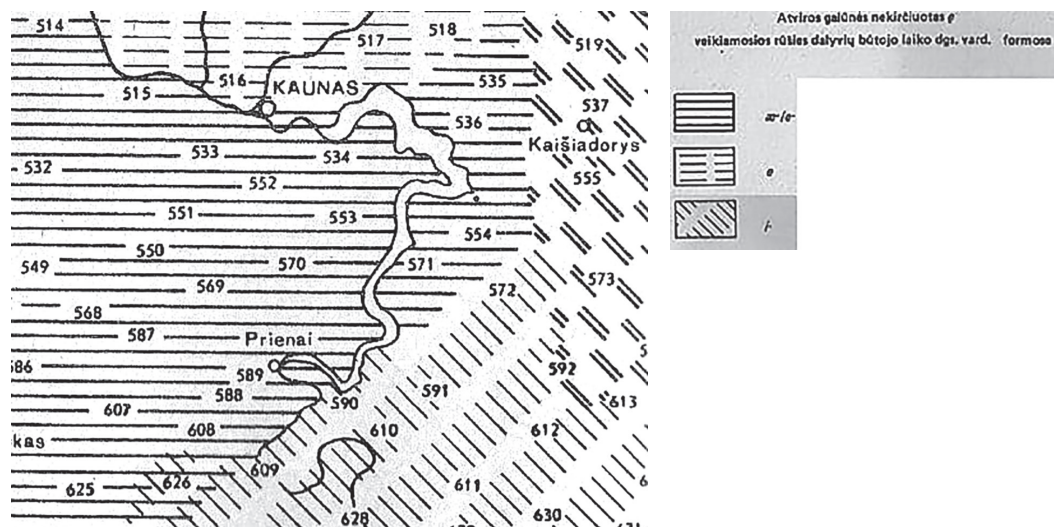
1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapiai rodo kitokias realijas. Pamaryje balsio *e* (*ę*) atliepimas kaip *i* (*i:*) kartografuotas, tačiau skirtingi žodžiai atspindi nevienodas tendencijas. Štai žemėlapyje Nr. 17 užfiksuotas balsio *e* atvirumas vienaskaitos inesyvo ir įnagininko galūnių bei būdinio formose (LKA II 35). Kaip matyti, dideliame plote aplink marias vyrauja balsis *e* – kaip bendrinėje kalboje (žr. 4 pav.), bet tolyn nuo Ruṁšiškių (LKA536), Kaišiadorysė, atviros galūnės nekirčiuotas *ę* jau atliepiamas kaip *i:*; žr. 5 pav. (LKA II 66–67).

¹¹ LKA „Fonetikos“ tomas išleistas 1982 m., tačiau medžiagą jam pradėta rinkti 1950 m. (LKASMRK – knyga saugoma Lietuvos kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve) – „1950 m. buvo surengta pirmoji tarmėtyrinė ekspedicija, o 1951 m. paskelbtas ir „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programos“ pirmasis leidimas“ (Mikulėnienė 2022: 126).

¹² 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapiuose atspindimas visas Lietuvos plotas medžiagos rinkimo pabaigoje.

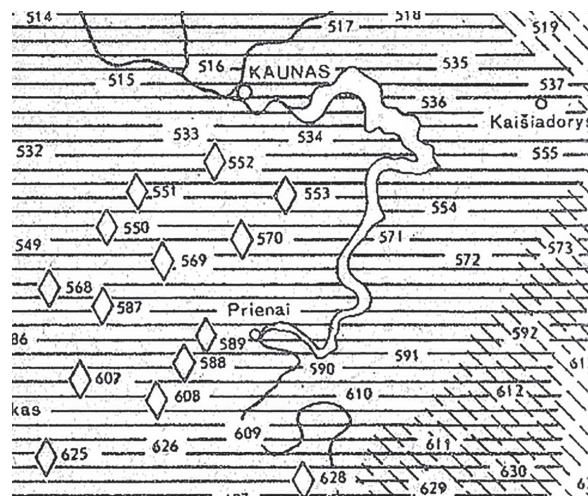
4 PAV. 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapis Nr. 17 fragmentas: *atviros galūnės e*

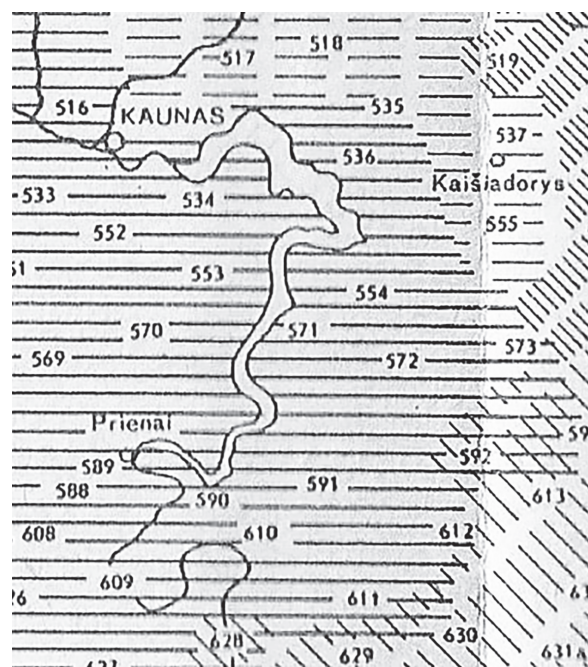
5 PAV. 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapis Nr. 50 fragmentas: *atviros galūnės nekirčiuotos e*

Antriosios skiriamosios ypatybės – balsio *q* atliepimo kaip *u*: – 2020 m. pateikėjų kalboje nerasta. 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapiuose, pamaryje ir bent dalyje Kaišiadorių, taip pat fiksuotas bendrinei kalbai būdingas *q*, *ę* tarimas (LKA II 61–63).

Su abiem skiriamosiomis ypatybėmis – minėtu balsio *e* (*ę*) atliepimu kaip *i* (*i*) ir balsio *q* atliepimu kaip *u* (*u*) – sietini 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapiai Nr. 44 ir Nr. 45 (žr. 6 ir 7 pav.).

6 PAV. 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapis Nr. 44 fragmentas: kamieno kirčiuoti *q, ę*

7 PAV. 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapis Nr. 45 fragmentas: kamieno nekirčiuoti *q, ę*

Esama ir kitų 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapių (Nr. 46, 47, 48, 68, 69), kuriuose kartografuotas balsio *q* (ne)atliepimas kaip *u* (*u:*); visuose matoma minėta tendencija – *q* neatliepimas kaip *u* (LKA II 63–65, 83–86).

Sugretinus 2020 m. rinktus ir 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapių duomenis akivaizdus vientisumas: abiem laikotarpiais ir abiejuose Kauno marių krantuose tariama vienodai (balsis *q* kaip *u* neatliepimas).

4.2. Žodžio pradžios *e* atliepimas

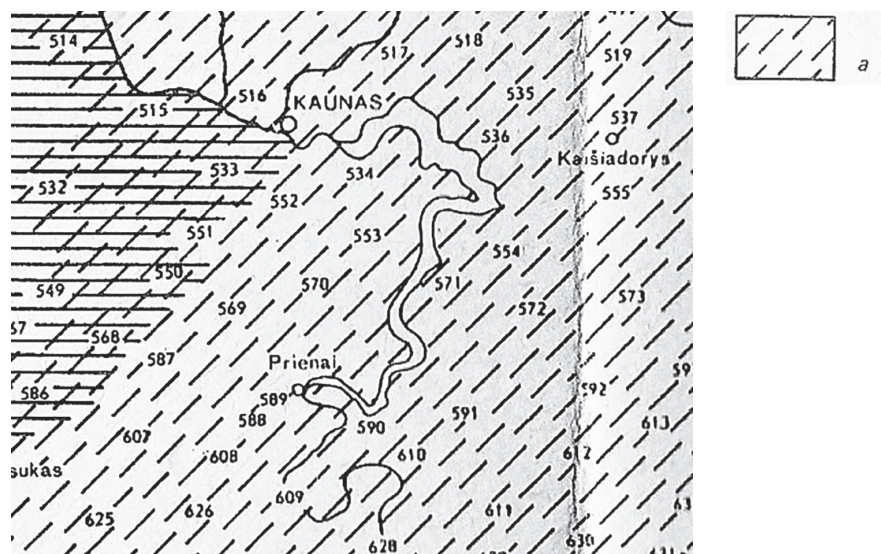
Priešinga tendencija – balsį *e* atliepiant kaip *a* žodžių pradžioje. Pamaryje, LKA553 ir LKA536 punktuose, fiksuoti veiksmazodžio *eĩti* tarimo variantai (LKA II 28). 2020 m. ypatybė (žodyje *eĩlės* ir įvairiose *eĩti* formose) rasta trimis iš keturių atvejų: ją pavartojo du gyventojai Šlienavoje (Márgininkų (LKA553) punkte) ir viena gyventoja Rušiškėse (LKA536). Tik jauniausias pateikėjas ištarė netarmiškai: *eĩnant* (žr. 2 lentelę).

2 LENTELĖ. Žodžio pradžios *e* atliepimas *a*

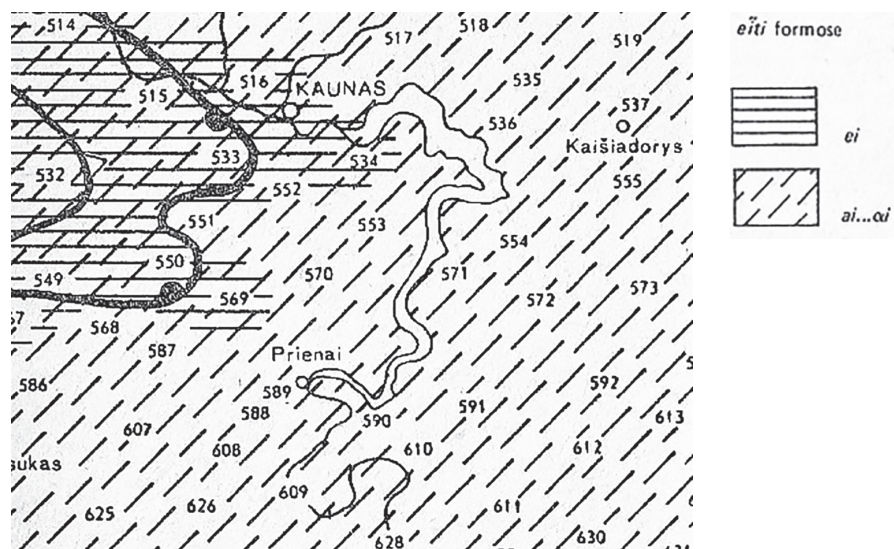
Pateikėjai	+/-	Pavyzdžiai
Šlie_V_1920	+	² 'er'davo' (x 5); ² 'ert (x 2); n ¹ e ² 'pa.ɑmɑ; ʊ ² 'rʊs
Rumš_M_1930	+	eɪ'l'es (x 2)
Šlie_M_1951	+	² 'er'davo'; ² 'erna; ² 'er'nent
Rumš_V_1954	-	

Tai jau antrasis atvejis, kai tarminė ypatybė randama visų pateikėjų, išskyrus Rumš_V_1954, kalboje. Duomenys vertikalajame (amžiaus) kontinuume – skirtingesni nei horizontaliajame (teritoriniame). Be to, iš balsių (ne)atliepimo spręstina, kad tėvų ir vaikų tarminiai bruožai gali nesutapti – t. y. toje pačioje šeimoje gali būti kalbama skirtingai.

Atliepimas užfiksuotas ir LKA „Fonetikos“ žemėlapiuose Nr. 9 ir Nr. 10 (žr. 8 ir 9 pav.), ir apklaustų dugniečių kalboje, abiejose Nėmuno pusėse (nors žemėlapis Nr. 10 (9 pav.) rodo įvairuojančią situaciją greta analizuojamo Márgininkų (LKA553) punkto).

8 PAV. 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapis Nr. 9 fragmentas: žodžio pradžios e

9 PAV. 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapis Nr. 10 fragmentas: žodžio pradžios ei

1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapis Nr. 9 duomenis daugiausia reprezentuoja žodžiai *ėlnias*, *ėngti*, *ėrkė*, *erškėtis*, *ėrzinti* (LKA II 27). 2020 m. rastas vienas *eu* atliepimo atvejis: Šlienāvoje (Márgininkų (LKA553) punkte) *e* atliepiamas kaip *a* žodyje *eurūs* (*võʳʳvs*). 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapyje Nr. 10

(žr. 9 pav.) taip pat reprezentuojami žodžiai *eīti* ir *eilē* – t. y. dvibalsis *ei* atliepiamas kaip *ai*.

Atkreiptinas dėmesys, kad 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapyje kairiajame krante užfiksuotas dvejopas tarimas – balsiai ir atliepiami, ir neatliepiami. Remiantis 2020 m. duomenimis, kairiajame krante, Šlienāvoje, Mārgininkų punkte (LKA553), *ei* atliepimo kaip *ai* atvejai net dažnesni nei dešiniajame. Be to, įtakos nepadarę gretimi punktai (pvz., Armālišķes, LKA534).

4.3. Pirmųjų tvirtapradžių dvigarsių dėmenų *i*, *u* ilginimas

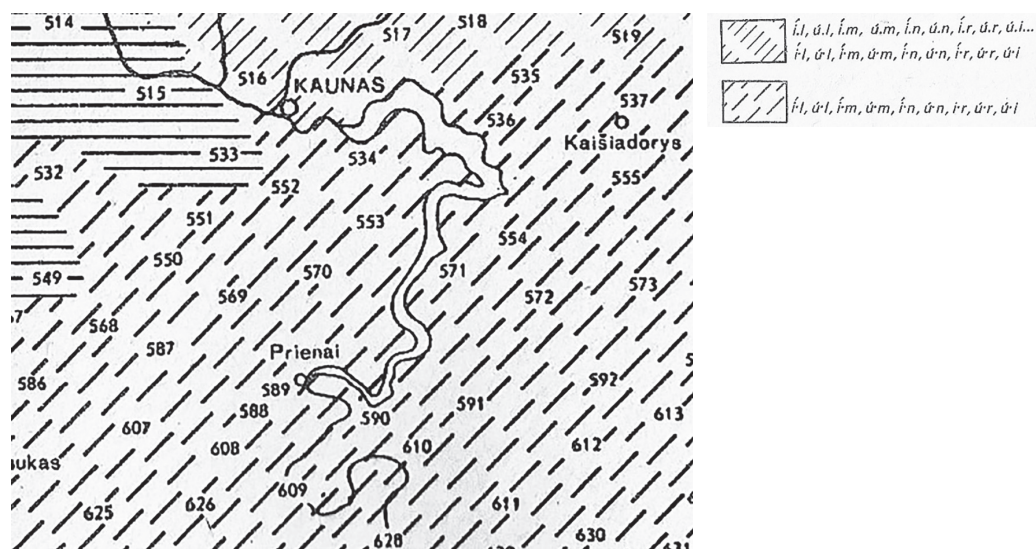
Pirmuosius tvirtapradžių dvigarsių dėmenis ilgina visi pateikėjai. Daugiausia pavyzdžių rasta pateikėjos Šlie_M_1951 kalboje (išskyrus tariamosios nuosakos veiksmazodį *nedīrbtj*, vieną kartą ištartą su trumpu *i*); žr. 3 lentelę.

3 LENTELĖ. Pirmųjų tvirtapradžių dvigarsių dėmenų *i*, *u* ilginimas

Pateikėjai	+/-	Pavyzdžiai
Šlie_V_1920	+	¹ d ¹ irpt (x 2); ¹ d ¹ irbōō (x 3); pe ¹ d ¹ irbōō; ¹ d ¹ irbō; ¹ d ¹ irbo ¹ m; ¹ t ¹ iltas; ¹ du ¹ l ¹ k ¹ es; t ¹ er ¹ s ¹ iŋgei; ¹ g ¹ int
Rumš_M_1930	+	¹ u ¹ i ¹ l ¹ n ¹ ēōs; pas ¹ t ¹ s ¹ p ¹ iŋgei; ¹ d ¹ irbo ¹ m; ¹ m ¹ int; ¹ m ¹ indavo ¹ (x 2)
Šlie_M_1951	+ / (-)	¹ d ¹ irbo ¹ t (x 3); sa ³ l ¹ n ¹ iŋgas; ¹ p ¹ irmas (x 3); r ¹ p ¹ irma; ¹ d ¹ irbōō; ¹ d ¹ irba; ¹ u ¹ i ¹ l ¹ nēōs; ¹ d ¹ irbo ¹ (x 3); kō ¹ ŋ ¹ intskes; nōō ¹ d ¹ iŋgo; nōu ¹ d ¹ iŋga; r ¹ eika ¹ l ¹ iŋga; ¹ bu ¹ l ¹ u ¹ ēs; ¹ bu ¹ l ¹ u ¹ ; (x 3); n ¹ ē ¹ d ¹ irbam; ¹ d ¹ irpt (x 3); lē ¹ m ¹ iŋgas
Rumš_V_1954	+	¹ d ¹ irbo ¹ (x 7); ¹ d ¹ irbōō (x 3); ¹ d ¹ irbō (x 3); ¹ d ¹ irbdavo ¹ ; ¹ d ¹ irbdavo ¹ m; ¹ d ¹ irbō; ¹ d ¹ irb ¹ æs; ¹ d ¹ irpt; u ¹ i ¹ l ¹ n ¹ ōi (x 3); u ¹ i ¹ l ¹ n ¹ ēōs; u ¹ i ¹ l ¹ n ¹ u ¹ ; u ¹ i ¹ l ¹ n ¹ ōs; p ¹ irmōs; ¹ ilgā; pa ¹ t ¹ u ¹ ir ¹ t ¹ it; ek ¹ sku ¹ r ¹ s ¹ iŋ ¹ ēs

Šis atvejis rodo stiprų vertikalųjį ir horizontalųjį vientisumą. Manytina, kad ir prieš iškeldinimą, ir po jo gyventojai priklausė (ir priklauso) tam pačiam tarminiam plotui. Kita vertus, šis pavyzdys susilpnina anksčiau išryškėjusią tarmiškumo ir kartos sąsają.

1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapiuose matyti, kad abiejuose marių krantuose irgi ilginami pirmieji tvirtapradžių dvigarsių dėmenys; žr. 10 pav. (LKA II 38–39).

10 PAV. 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapis Nr. 20 fragmentas: *kamieno i, u tvirtapradžiuose dvigarsiuose*

1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapis Nr. 20 iš esmės atspindi du horizontaliuosius lygmenis – ploto vientisumą synchroniniu požiūriu, o sugretinus su 2020 m. duomenimis – ir diachroniniu (iš stebimojo laiko perspektyvos).

4.4. Priebalsio *l* kietinimas

Pamaryje gana ryški dar viena ypatybė – priebalsio *l* kietinimas. 2020 m. ypatybė rasta abiejuose marių krantuose; žr. 4 lentelę.

4 LENTELĖ. Priebalsio *l* kietinimas

Pateikėjai	+/-	Pavyzdžiai
Šlie_V_1920	+/-(-)	n ¹ ɛpa ¹ la ¹ ɔdo; pa ¹ la ¹ ɔdo (x 2); nɔ ¹ la ¹ d ¹ i; ɲ ¹ la ¹ d ¹ ɛ; pa ¹ la ¹ ɔdɔɔ (šūvių); n ¹ ɛpa ¹ la ¹ ɔdɔɔ; lɛ ¹ d ¹ ɪma; lɛ ¹ d ¹ ɪmo; la ¹ s ¹ ɪmɛm (vištą)
Rumš_M_1930	+	ɲ ¹ k ¹ ɛ:lɔ; (x 2); k ¹ ɛɔ ¹ las; vɛ ¹ ɛ ¹ las; lɛn ¹ t ¹ ɪnoːs; lɛn ¹ t ¹ ɪnuː
Šlie_M_1951		-
Rumš_V_1954	+/-	bɔ ¹ k ¹ æ ¹ lɔ;

2020 m. apklausti dugniečiai priebalsį *l* kietina įvairiose pozicijose. Priebalsį *l* kietina trys iš keturių pateikėjų, tačiau ne visai nuosekliai (pasitaiko išimčių). Pagal pavyzdžių gausą, daugiausia *l* kietinamas pateikėjo Šlie_V_1920 kalboje, tačiau žodžiuose *iškėlė*, *neiškėlė*, *atkėlė* ištartas ir minkštas *l*. Tik pateikėja Rumš_M_1930 priebalsį kietina visą laiką.

Kaip ir balsių atliepimo atvejais, vėl išryškėja kartos svarba: pastebėtina, kad 1951 m. gimusi pateikėja priebalsio *l* visiškai nekietino, o 1954 m. gimęs pateikėjas – vos vieną kartą.

Priebalsio *l* kietinimas kartografuojamas ne viename 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapyje. Štai Nr. 15 – kamieno *e*, *ei* po priebalsio *l* (pvz., *lėdas*, *lėisti*); žr. 11 pav., o žemėlapyje Nr. 72 – kamieno *n* po *l*; žr. 12 pav.

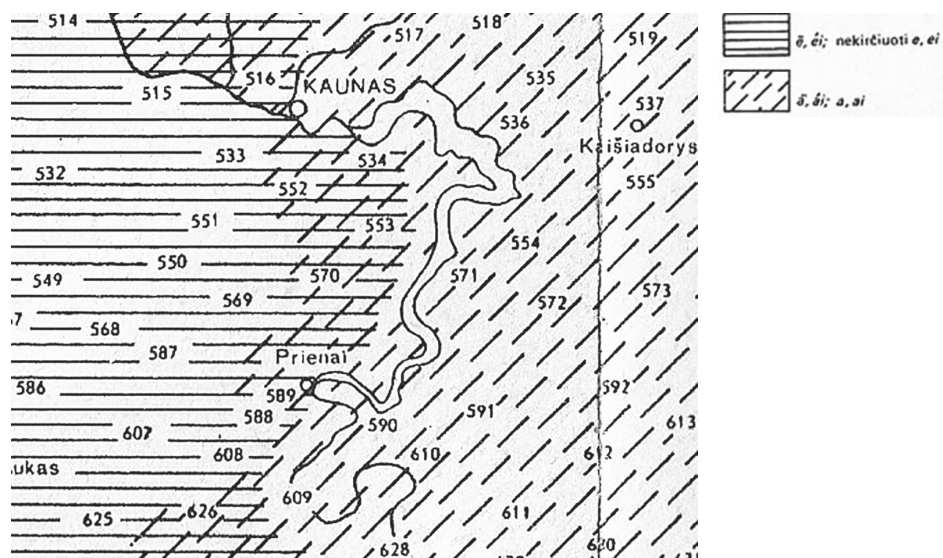
Kairiajame krante (taigi ir Šlienavoje – Mārgininkų (LKA553) punkte) užfiksuota ir *e(i)*, ir *a(i)*, o dešiniajame (Rumšiškęse, LKA536) – vien *a(i)* (LKA II 33–34). Vadinasi, Rumšiškęse *l* prieš *e(i)* visuomet tartas kietai. 2020 m. tendencijos išlaikytos – Šlienavoje (Mārgininkų (LKA553) punkte) kietinama rečiau nei Rumšiškęse (LKA536).

Dar aptartinas vienas priebalsio *l* kietinimo atvejis – 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapis Nr. 72 (žr. 12 pav.). Kitaip nei žemėlapyje Nr. 15 (11 pav.), čia užfiksuotas kamieno *en* po *l* (LKA II 88–89). 1982 m. kartografuojamas akivaizdus kietinimas abiejuose krantuose, tačiau Šlienavą (Mārgininkų (LKA553) punktą) laikytina riba, nuo kurios pradedama kietinti priebalsį *l* po *en*. 2020 m. ši ypatybė rasta tik pateikėjos Rumš_M_1930 kalboje, žodyje *lentynos*: *lɒnⁱ tⁱinɔrs*; *lɒnⁱ tⁱinu*: (žr. 4 lentelę). Todėl darytina prielaida, kad bendrinės kalbos variantas (minkštasis priebalsis *l* prieš *en*) galėjo įsigalėti kairiajame krante iki pat marių.

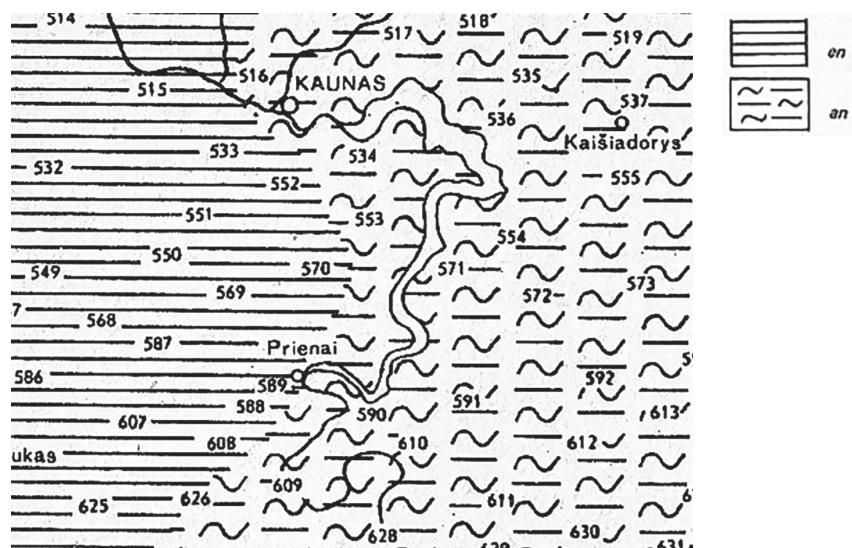
Priebalsio *l* kietinimas kartografuotas ne tik 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapiuose, bet ir 2014 m. monografijoje (Mikulėnienė, Meiliūnaitė, sud., 2014); žr. 13 pav.

Ši 2014 m. medžiaga paremta 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapiiais Nr. 15 ir Nr. 28; nurodoma, kad „priebalsio *l* vartojimo plotas išlikęs toks pat, koks buvo XX a. antrojoje pusėje“, tačiau ši fonetinė ypatybė įvardyta kaip nykstanti, geriausiai išlaikoma vyriausiosios kartos kalboje (Bakšienė, Geržotaitė, Leskauskaitė 2014: 255).

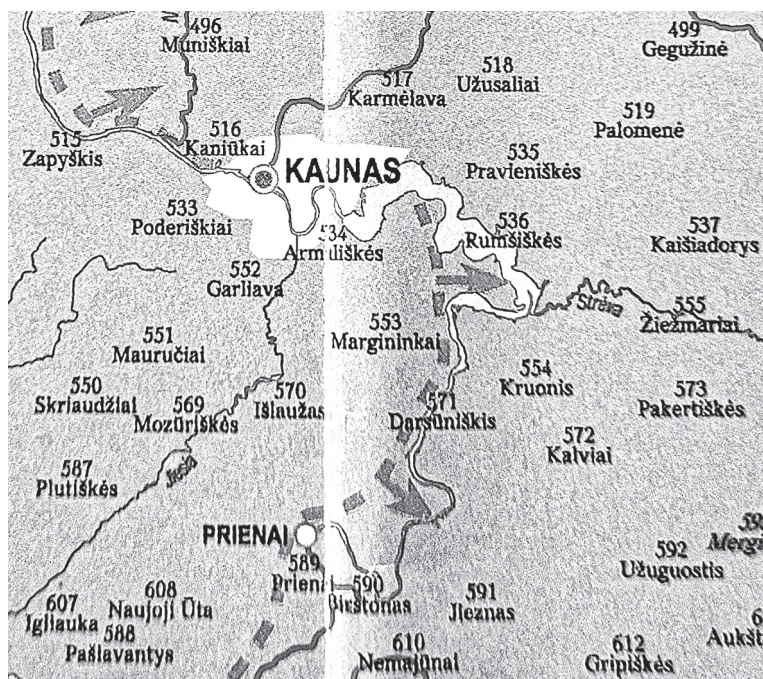
Dar vienods priedzūkio ypatybės – atviriau tariamų balsių *é*, *o* – 2020 m. apklaustų pateikėjų kalboje nepasitaikė. 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapiiai Rumšiškęse (LKA536) ir Šlienavoje (Mārgininkų (LKA553) punktas) taip pat nereprezentuoja atviresnio balsių *é* ir *o* tarimo (plačiau apie balsių *é* ir *o* tarimą žr.: LKA II 44–58).

11 PAV. 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapis Nr. 15 fragmentas: *kamieno e, ei po priebalsio l*

12 PAV. 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapis Nr. 72 fragmentas: *kamieno en po l*

kamieno *e, ei, è* po priebalsio *l*

— *e, ei, è ... e*
— *a, ai, è' ... e'*

13 PAV. X žemėlapis fragmentas: kamieno *e, ei, è* po priebalsio *l*

4.5. Morfologinės ypatybės

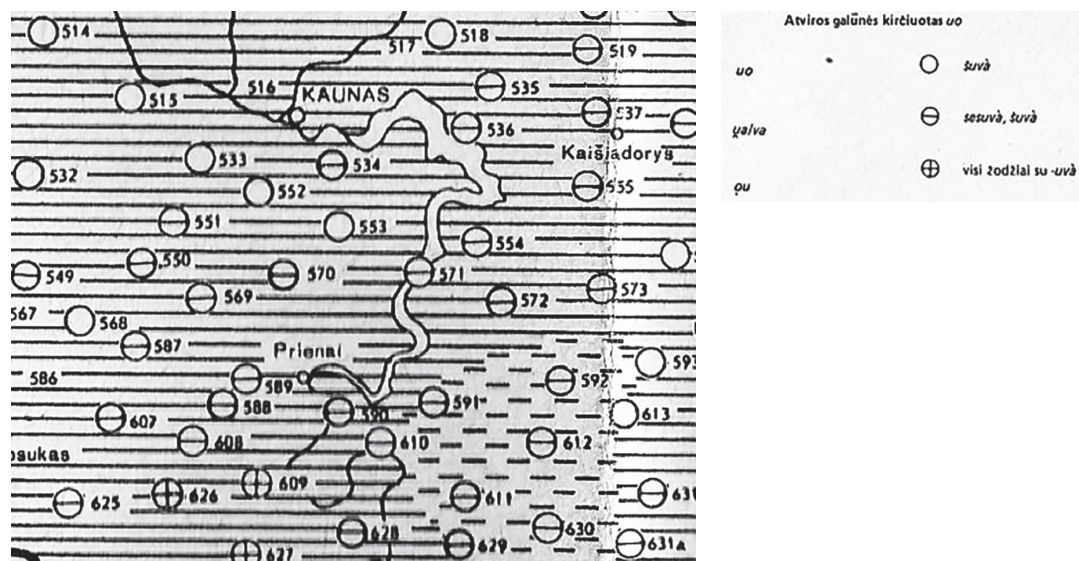
Atsižvelgiant į fonetines ypatybes teigtina, kad vietinis tarminis variantas nėra visiškai išnykęs, tačiau morfologiniai duomenys rodo drastišką pokytį vertikalajame kontinuume, arba stebimojo laiko skalėje.

Morfologiniai pavyzdžiai ypač susiję su pateikėjų amžiumi. Nors abu vyriausi pateikėjai teoriškai priskirtini vienai kartai (amžiaus skirtumas – dešimt metų), tarminiai duomenys nėra homogeniški. Vyriausiojo pateikėjo kalboje išgirstos trys morfologinės ypatybės, dešimčia metų jaunesnės pateikėjos kalboje – viena, o jaunesniųjų kalboje morfologinių priedzūkio ypatybių išvis nepasitaikė; žr. 5 lentelę.

5 LENTELĖ. Pateikėjų kalbos morfologinės ypatybės

Pateikėjai	Vyriškos giminės daiktavardžių vienaskaitos naudininko galūnė -u	Iliatyvas	Daiktavardžio baigmuo -uo keičiamas -uva
Šlie_V_1920	u ⁱ ɛ ⁱ ˈnɑːm ˈsuːnɔ	m ⁱ ˈɪˈkʰæˈlʲɪn	s ⁱ ɛʊˈuɑ
Rumš_M_1930	ɪ ⁱ ɛʊˈnʲɪmɔ	–	–

Su morfologine ypatybe – daiktavardžio baigmeniu *-uva* vietoje *-uo* – galima sieti vieną 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapi – Nr. 67 (LKA II 82–83); žr. 14 pav. Iš 5 lentelės matyti, kad ypatybė aptikta Šlienāvoje (Mārgininkų (LKA553) punkte).

14 PAV. LKA žemėlapyje Nr. 67 fragmentas: atviros galūnės kirčiuotas uo

Kadangi 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapyje Nr. 67 baigmuo *-uva* gausiai fiksuotas, ši ypatybė laikytina nykstančia¹³.

2020 m. apklausiant gyventojus visiškai neaptikta galūnės *-i* prielinksninėse konstrukcijose, tačiau tai nenustebino, nes ir kitų tyrėjų ji nurodoma kaip pasitaikanti tik kartais (Bacevičiūtė, Mikulėnienė, Salienė 2005: 116).

¹³ LKA „Fonetikos“ žemėlapyje Nr. 67 baigmuo *-uva* kartografuotas abiejuose marių krantuose, tačiau Mārgininkų (LKA553) punkte užfiksuotas tik žodis *šuvà*.

Kaip ir fonetinių, morfologinių ypatybių vartoseną nesietina su konkrečia gyvenamąja vietoje.

4.6. Tarminių ypatybių pasiskirstymas vertikaliajame kontinuume

Rastų tarminių ypatybių sąranką pagal dažnį vertikaliajame kontinuume žr. 15 pav.

		Fonetinės ypatybės				Morfologinės ypatybės		
↑ 1954 1920	<i>Rumš_V_1954</i>	+	-	+	-	-	-	-
	<i>Šlie_M_1951</i>	+	+	-	+	-	-	-
	<i>Rumš_M_1930</i>	+	+	+	+	+	-	-
	<i>Šlie_V_1920</i>	+	+	+	+	+	+	+
		Ilginami pirmieji tvirtapradžiai dvigarsių dėmenys <i>i, u</i>	Žodžio pradžios balsis <i>e</i> atliepiamas kaip <i>a</i>	Kietinamas priebalsis <i>l</i>	Vietoje balsio <i>e</i> (buv. nosinio <i>ɛ</i>) tariamas <i>i</i> (<i>j</i>)	Vyrškosios giminės daiktavardžių vienasakaitos naudinininko galūnė <i>-u</i>	Iliatyvas	Daiktavardžio baigmuo <i>-uo</i> keičiamas <i>-uoa</i>

15 PAV. Tarminių ypatybių (ne)buvimas

15 paveikslas rodo priedzūkio skiriamųjų ypatybių nykimą: žodžio pradžios balsis *e* atliepiamas kaip *a* trimis atvejais iš keturių, o antrąsios skiriamosios ypatybės – balsio *q* atliepimo kaip *u* (*u:*) – neišgirsta.

Vyriausių pateikėjų kalboje priedzūkio pamatas tvirčiausias. Šeštajame dešimtmetyje gimusių jų vaikų kalboje ypatybės retesnės, vartojamos pramaišiui su bendrinės kalbos variantais; mažiausia ypatybių – jauniausio pateikėjo (*Rumš_V_1954*) kalboje. Kita vertus, minėtina, kad jis dar kietina priebalsį *l*, priešingai nei trejais metais vyresnė pateikėja *Šlie_M_1951*. Kadangi ryškiosios ypatybės pateikėjų kalboje įvairuoja (kai kada nepriklausomai nei nuo vietovės, nei nuo kartos), vietoje tarminių požymių, manytina, jau įsigali tarmiškieji ženmenys (apie *tarmiškojo žymens* sąvoką žr.: Mikulėnienė 2019: 60).

Teritoriniu lygmeniu (horizontaliajame kontinuume) nėra tendencingų fonetinių skirtumų. Vadinasi, dviejų Kaūno marių dugno vietovių – Dvarėliškių ir Ruņšiškių – gyventojai turėjo kalbėti vienodai.

APIBENDRINIMAS

Straipsnyje aktualizuoti du geolingvistiniai lygmenys – vietovės (horizontalusis) ir kartos (vertikalusis). Šiais lygmenimis, remiantis teoriniu modeliu, grindžiamu dešimtimi tarminių priedzūkio ypatybių, nagrinėtos pateikėjų kalbinės ypatybės.

Horizontaliajame kontinuume fonetinės priedzūkio ypatybės vartojamos gana tolygiai – kairiajame ir dešiniajame Kaūno marių krante – Šlienāvoje (Mārgininkų (LKA553 punktas) ir Ruņšīškēse (LKA536) – nerasta didelių (ar tendencingų) tarminių skirtumų. Abiejuose krantuose balsis *e* (ɛ) atliepiamas kaip *i* (i:), balsis *e* atliepiamas kaip *a* žodžių pradžioje, gausiai ilginami pirmieji tvirtapradžių dvigarsių dėmenys *i*, *u*, kietinamas priebalsis *l*. Fragmentiškumą galėtų suponuoti morfologinės ypatybės (jų daugiau rasta dešiniajame krante), tačiau jų vartoseną veikiau siejama su pateikėjų amžiumi.

Vertinant iš stebimojo laiko perspektyvos, duomenys (ypatybės, kurios dar randamos pateikėjų kalboje) iš esmės sutampa su 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapiais (2020 m. tarminių ypatybių pasitaiko (ir) kitokuose žodžiuose, nei nurodoma 1982 m. LKA „Fonetikos“ žemėlapiuose).

Vertikaliajame kontinuume esama įvairovės. Visi dugniečiai ilgina pirmuosius tvirtapradžių dvigarsių dėmenis *i*, *u*. Žodžio pradžios balsį *e* kaip *a* atliepia trys iš keturių (išskyrus jauniausią pateikėją). Priebalsį *l* kietina visi, išskyrus antrą pagal jaunumą pateikėją. Balsį *i* (i:) vietoje *e* (buv. nosinio ɛ) taria trys vyriausieji. Dalies ypatybių neaptikta (darytina prielaida, kad jos išnykusios ar nykstančios): nepasitaikė nei vieno *q* atliepimo kaip *u* (u:) atvejo; nei vienas respondentas balsių *é*, *o* netaria atviriau.

Paprastai vyresni gyventojai yra išlaikę daugiau tarminių bruožų – ši tendencija ypač atskleista morfologinių ypatybių vartosenoje: vyriausiojo pateikėjo (g. 1920 m.) kalboje aptiktos trys morfologinės ypatybės: vyriškosios giminės daiktavardžių vienaskaitos galūnė *-u* (vⁱɛ^ʔna^msuⁿɐ), iliatyvas (mⁱlⁱkⁱæⁱlⁱn), daiktavardžio baigmuo *-uva* (sⁱɛs^ʔva). Dešimčia metų jaunesnės pateikėjos kalboje išgirsta tik vyriškosios giminės daiktavardžių vienaskaitos galūnė *-u* (jⁱɛs^ʔnⁱlⁱmɐ). 1951 ir 1954 m. gimusių pateikėjų kalboje tarminių morfologinių ypatybių nerasta.

Galima teigti, kad Dvarėliškės ir Ruņšīškės iki iškeldinimo priklausė tai pačiai tarminei teritorijai – priedzūkiui. Vietovės, į kurias dugniečiai buvo iškeldinti

(Šlienavà – Máginainkų (LKA553) punktas) ir Ruņšiškės (LKA536 punktas), taip pat laikytinos viena tarminė priedzūkio teritorija.

Sukūrus priedzūkio ypatybėmis grįstą teorinį modelį, straipsnyje išanalizuota dviejų šeimų kalba. Vėliau šio modelio pagrindu bus atlikta tiriamojo ploto vietinio kalbos varianto rekonstrukcija.

LITERATŪRA

Aliūkaitė Daiva, Mikulėnienė Danguolė 2014: Geolingvistika: ideologija, teorija ir metodai. Pagrindinės sąvokos. – *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistikinis ir sociolingvistikinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, 29–47.

Bacevičiūtė Rima, Mikulėnienė Danguolė, Salienė Vilija 2005: *Vakarų aukštaičiai kauniškiai ir Klaipėdos krašto aukštaičiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Bakšienė Rima, Čepaitienė Agnė 2017: Tarptautinės fonetinės abėcėlės taikymo lietuvių tarmių garsams galimybės. – *Baltistica* 52(1), 105–135. Prieiga internete: <https://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/2303/2270> [žiūrėta 2023-05-29].

Bakšienė Rima, Geržotaitė Laura, Leskauskaitė Asta 2014: X žemėlapis ir komentaras. – *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistikinis ir sociolingvistikinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, sud. D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė, Vilnius: Briedis, 255.

Bakšienė Rima 2021: Kauno rajono kalbinis variantiškumas – „Tarmyno“ modelio kūrimo pagrindas. – *Respectus Philologicus* 39(44), 73–88. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/21920/23210> [žiūrėta 2023-05-30].

Bakšienė Rima 2017: Lietuvių patarmių transkripcija TFA simboliais: vakarų aukštaičiai šiauliškiai. – *Acta Linguistica Lithuanica* 77, 237–254. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/actalinguisticalithuanica/article/view/837/928> [žiūrėta 2023-06-08].

Baranovskij Antonij J. 1898: Барановскій, Антоній Я. *Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарь* [Zamětki o litovskom' jazikě i slovarě], Санктпетербургъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ [Sanktpeterburg': Tipografija Imperatorskoj Akademii Nauk'].

Berruto Gaetano 2010: Structure and Dynamics of a Language Space: 13. Identifying dimensions of linguistic variation in a language space. – *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation*, vol. 1: *Theories and Methods*,

Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, ed. by P. Auer, J. E. Schmidt, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 226–241.

Geržotaitė Laura 2016: *Lietuvos tarmių klasifikacijos tyrimas geolingvistiniu aspektu*: daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

LKA II – *Lietuvių kalbos atlasas 2: Fonetika*, aut. E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, J. Lipskienė, K. Morkūnas, M. Razmukaitė, B. Vanagienė, A. Vidugiris, atsak. red. K. Morkūnas, Vilnius: Mokslas, 1982.

LKASMRK – *Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos institutas, Lietuvių kalbos atlasui surinktosios medžiagos registracijos knyga (pradėta 1952 m.)*. Saugoma Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve.

Mikulėnienė Danguolė 2019: Tarmiškumo bruožų nomenklatūra: nuo tarminių požymių prie tarmiškumo žymenų. – *Respectus Philologicus* 35(40), 51–62. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/12716/11395> [žiūrėta 2023-05-30].

Mikulėnienė Danguolė 2022: *Lietuvių kalbos instituto istorija 2: kalbotyros aneksija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Mikulėnienė Danguolė, Meiliūnaitė Violeta, sud., 2014: *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*, Vilnius: Briedis.

Morkūnas Kazys 1994: Dėl priedzūkio ir jo ribų. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34, 84–92. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/actalinguisticalithuanica/article/view/1465/1559> [žiūrėta 2023-06-07].

Salys Antanas 1933: Kelios pastabos tarmių istorijai. – *Archivum Philologicum* 4, 21–34.

Salys Antanas 1992: *Raštai 4: Lietuvių kalbos tarmės*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.

Šidlauskas Žydrūnas 2021: Rekonstrukciniai Kauno marių dugno tarminio plokštumo aspektai. – *Lietuvių dialektologijos profiliai: XXI amžiaus pradžios regioniniai variantai, jų santykiai ir perspektyvos*, sud. V. Meiliūnaitė, A. Čepaitienė, D. Dambrauskienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 45–70. Prieiga internete: <http://lki.lt/wp-content/uploads/2022/01/Lietuviu-dialektologijos-profiliai-1.pdf> [žiūrėta 2023-05-30].

Urbanavičius Valdas 2020: *Žemėlapių pasakojimas. Kauno marių dugno šimtmečio istorija*. Prieiga internete: <https://www.arcgis.com/home/item.html?id=c55688a-269934e1f95d90bee099467c5> [žiūrėta 2023-05-30].

Willemyns Roland, Bister Helga 1989: The Language Continuum as a Pluridimensional Concept. – *Status and Function of Languages and Language Varieties*, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 541–551.

Zinkevičius Zigmas, Girdenis Aleksas 1966: Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos. – *Kalbotyra* 14, 139–147.

Zinkevičius Zigmas 1966: *Lietuvių dialektologija: lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*, Vilnius: Mintis.

The Reconstruction of the Priedzūkis Dialectal Features in Horizontal and Vertical Continuum: the Case of the Bottom of the Kaunas Lagoon

SUMMARY

The article presents the specifics of the age typology of the subjects from the perspective of apparent time. Generational issues are introduced.

The residential area of the informants is contextualised, and directions of migration of the population evicted from the bottom of Kaunas Lagoon are provided.

The dialectal characteristics of the study area are discussed. Taking into consideration that the study area is a transitional area between the Western Aukštaitian subdialect of Kaunas and the Southern Aukštaitian subdialect (and is to be considered to be Priedzūkis subdialect area), a theoretical model based on ten Priedzūkis dialectal features is developed.

Based on the developed theoretical model, the language of the informants (two families) is characterised. Dissemination of dialectal data in the horizontal and vertical continuum is shown. Data, collected in 2020, is compared to the linguistic facts of the maps in *Phonetics* (LKA 1982). The material from different periods is homogenous in most cases – the shifts in the use of dialectal (phonetic) features are small.

Based on the data at the time of apparent, a reconstructive framework to understand the local variation of the subdialect at the bottom of the Kaunas Lagoon is created.

Įteikta 2023 m. rugpjūčio 9 d.

ŽYDRŪNAS ŠIDLAUSKAS

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

zydrunas.sidlauskas@lki.lt